

BALKAN TÜRKLERİNİN BELLEĞİNDE YAŞAYAN ORTAK DEYİMLERİN GÜNÜMÜZE YANSIMASI*

Yrd. Doç. Dr. Sinan GÖNEN
Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
sgonen@selcuk.edu.tr

Özet

Deyimler, atasözleri gibi kalıplaşmış sözler olması dolayısıyla bir milletin yaşantısını, kültürünü ve tarihini gelecek kuşaklara yansıtan en önemli söz birliklerinin başında gelir. Dilin ilk kullanım dönemlerinden itibaren kullanılmaya başlanılan ve atasözlerine benzer şekilde deneyim, gözlem ve tecrübelerle yoğrulan deyimler mecaz sanatıyla da bütünleşip zenginleşerek dil içerisinde kendine geniş bir kullanım alanı bulmuş ve ayrıca bugün bir milletin dağılışı coğrafyasını da bize kültür atlası hâlinde göstermektedir.

Deyimler; hem içinde yer alan kelimelerin dilde yaşama süreleriyle, hem de kelimelerin ifade ettiği durumların millet hayatıyla örtüşmesiyle bugünlere pek az değişikliklerle gelmiştir. Öyle ki deyimler dile zenginlik kattığı gibi toplum sosyolojisiyle toplum değerleriyle birleşerek bir kültürü yoğuran temel dinamiklerden de biri olarak karşımızda durmaktadır. Bugün Türk coğrafyasında binlerle ifade ettiğimiz ortak deyimlerimiz içerisinde, Osmanlı coğrafyasında yer alan Türk topluluklarının dillerine birçok ortak deyim yerleşmiş ve farklı coğrafyalarda aynı sözler benzer şekillerde kullanılarak bugünlere gelmiştir.

Bu makale tarihten günümüze, Balkan coğrafyasında kullanılan ortak deyimlerimizden hareketle kültür birlikteliğini ve bu birlikteliğin devamını göstermesi bakımından dikkat çekici tespitler içerecektir. Ayrıca makalede, Balkan coğrafyasından tespit edilen deyimlerin Türkiye Türkçesinde tespit edilen karşılıkları da yer alacaktır.

Anahtar Kelimeler: Balkan Türkleri, Anadolu, deyim, karşılaştırma

CURRENT REFLECTION OF COMMON İDIOMS LİVING IN THE MEMMORY OF BALKAN TURKS

Abstract

Being routine expressions just like proverbs, idioms are among the most important common expressions which reflect the lifestyle, culture and history of a nation to the next generations. Idioms which have been used since the early times of language use and which were kneaded with experience and observation just like proverbs were enriched with similes and found a large area of use in the language. Besides, they show geographical distribution of a nation like a culture atlas.

Idioms have lived up to date very little changes due to the long existence of the words in them and because the situations they express matches with the life of a nation. Therefore, idioms not only enrich the language but also appear to be one of the essential dynamics of the society which kneads a culture of the society by mixing the sociology and the values of a society. Nowadays, many idioms among thousands of common idioms in Turkish lands are settled in the languages of the Turkish communities which used to live on the Ottoman lands and the same expression have lived up to date and are now being used in different lands for similar functions.

This article will make interesting points with regard to cultural association and the continuation of this association following from the common idioms used in the Balkans. In addition, the Turkish equivalents of the idioms detected in the Balkans will be given.

Key Words: Balkan Turks, Anatolia, idiom, comparison.

* Bu makale, II. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi/19-25 Nisan 2010 Çeşme-İzmir'de bildiri olarak sunulmuştur.

GİRİŞ

Dünyanın en zengin dillerinden biri olan Türkçenin yazı ve konuşma dilinde güzelliğini ortaya çıkaran varlıklarının başında şüphesiz zengin kelime dünyası gelir. Dilin kelimelerden oluşması ve bu kelime varlığının sıradan tek anlamlı olarak var olması dilin güçsüzlüğünün belirtilerindedir.

Kabile dilleri ile zengin dünya dillerini birbirinden ayıran unsurlar sadece dilde var olan kelimelerin sayıca fazlalığı olmasa gerektir. Zira kelimelerin sayıca fazlalığı anlam zenginliğiyle bütünleştiğinde gerçek bir zenginlik ortaya çıkacaktır. Bir diğer husus dilin zenginliğinin dili konuşanlarca benimsenmesi ve anlam farklarının bilinçlere kazınarak öylece konuşulması ve yaşatılmasıdır.

Dilimize bu açıdan baktığımızda elbette bizi büyüleyen, bir o kadar da farkında olmadığımız bir hazineyle karşılaşacağız. Dünya dili olan Türkçemize bir sevda ve bir tutku ile yaklaşarak hazinenin kapıları aralandığında söz varlığının önemli bir bölümünü deyimlerimizin oluşturduğu görülecektir.

Günlük hayatımızda sıkça kullandığımız deyimlerimiz dilimizin ruhuna işler, âdeta konuşurken dilden söz dizimi esnasında dökülür. Hiçbirimiz, şu noktada şu deyim kullanayım diye düşünmeyiz, düşünemeyiz. Zira dilde deyimler söz diziminde yerini almıştır. Yukarıda da kısaca bahsettiğimiz üzere deyimlerimizin anlam zenginliği bu sözbirliklerinin gerçek yönünü oluşturmaktadır.

Bugün için deyim olarak adlandırdığımız söz birliklerinin, geçmişte tabir olarak adlandırıldığını söylememiz gerektir. Hatta, *Türk Folklor Araştırmaları* dergisinde deyimlerle ilgili makale ve derleme yazılarının bibliyografya taraması sırasında 1966¹ yılına kadar *tabir* teriminin kullanıldığını görmekteyiz. Bugün artık deyim terimi oturmuş durumdadır. Söz birliği olarak tanımladığımız ya da sıfatlandırdığımız deyimler, kelimelerin genellikle gerçek anlamlarından sıyrılarak bir diğer kelime ya da kelimelerle anlam bütünlüğü kurmasıyla oluşmaktadır.

Deyimlerimiz, “Bir kavramı, bir durumu, ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce” olarak (Aksoy 1988: 52) ya da “En az iki söz varlığından oluşan ve gerçek anlamları dışında mecazî anlam ile pekiştirilmiş bulunan kalıplaşmış söz öbeği ya da deyiş” şeklinde açıklanmıştır (Parlatır 2008: 1).

¹ Türk Folklor Araştırmaları dergisinin genel bibliyografyası tarafımızca taranmış, 366 sayı devam eden ve Türk folkloru sahasında en önemli süreli yayın olma özelliğini hâlen üzerinde taşıyan derginin, 1949’dan (Ülkütaşır 1949: 35-37), 1966’ya kadar (Ülkütaşır 1966: 4272-4273) süren yayın döneminde deyim karşılığında tabir terimi kullanılmıştır.

Görüleceği üzere tanımlar da deyimlerin anlam zenginliği üzerine kurulmuştur. O hâlde deyimleri anlam zenginliğine bürünen söz birlikleridir diye kısaca tanımlasak herhalde yanlış söylemiş olmayız.

Deyimler dilin tarihî gelişiminde oluşan söz birlikleri olmaları nedeniyle de Türkçenin tarihine ışık tutmaları açısından bir kez daha önemlerini ortaya koyarlar. Bir kelimenin başka bir kelime ile birleşmesi ve yeni anlamlara bürünmesi uzun bir zaman alacaktır.

Kalıplaşan sözler olan deyimler kelime varlığını dilde yaşatan söz birlikleri olmalarıyla da ayrı bir öneme sahiptirler. Atasözlerinde gördüğümüz kalıplaşma ve kalıplaşan sözlerin dilde yaşama süresini ve sürecini takip etme durumu deyimlerimiz için de geçerlidir.

Ülkemizde deyimler üzerine müstakil çalışma yok denecek kadar azdır. Deyimler hep atasözleri ile birlikte anılmışlar ve atasözü çalışmalarıyla birlikte ele alınmışlardır. Ayrıca deyimler üzerine yapılan çalışmaların metin yayınından ibaret olduğunu ya da deyimlerin açıklamalarından oluştuğunu söylemeliyiz. Burada özellikle Ömer Asım Aksoy'u hatırlatmak gerekecektir. Zira, onun önderliğinde Türk Dil Kurumu'nca hazırlanan *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II* ile, yine onun tarafından hazırlanan *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I-II* başvuru kaynağı olma özelliğini hep sürdürmüştür. Son yıllarda Prof. Dr. İsmail Parlatır tarafından yayına hazırlanan *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I-II*'nü de ayrıca belirtmek lazımdır.

Elbette deyimler üzerine yayınlar bu kadar değildir; ancak belirtildiği üzere deyimler üzerine kaynak taraması yapılırken, deyimlerle ilgili kaynakların genelinde metin yayını yapılmış ve yayınların hemen hemen hepsinde atasözleri ve deyimler birlikte ele alınmıştır. Ayrıca, deyimler; çeşitli yörelerin atasözü ve deyimleri veya herhangi bir eserde yer alan atasözü ve deyimler şeklinde yer almış ya da atasözleri ve deyimlere konu açısından yaklaşmıştır. Elbette atasözleri ile deyimlerin birlikte ele alınması yadırganmamalıdır. Zira birçok deyim kullanıldığı yere veya çekimli olma durumuna göre atasözüne dönüşebilmektedir; ancak atasözü üzerine yapılan çalışmaların yoğunluğunun deyimlerde görülmediği ifade edilmelidir.

Kaynaklarda deyimler genellikle alfabetik olarak sıralanmıştır. Ayrıca, Türkçede deyim varlığının envanterinin tam olarak ortaya konulamaması da dilimizin deyim açısından zenginliğini göstermesi bakımından önemlidir. Araştırıldığında; Ö. Asım Aksoy'da 8977; *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler* adlı iki ciltlik eserin, ilk cildinde 4624, ikinci cildinde 1501 olmak üzere toplam 6125; İsmail Parlatır'da 10349 deyim olduğu görülecektir.

Değindiğimiz üzere deyimler kalıplaşmış sözlerdir. Elbette zaman deyimler açısından hem olumlu, hem de olumsuz olarak seyretmiştir. Canlı bir organ olan dilde zamanla meydana gelen değişimlerle birlikte deyimlerimiz de değişime

uğramışlar, bu değişim esnasında unutulmuşlar olduğu gibi yeni deyimler de doğal süreçte oluşabilmiştir. Örneğin kuyrukta beklemek, kuyruğa girmek, yeşil ışık yakmak, falso vermek, arazi olmak, bombayı patlatmak, ayar olmak, vb.

Deyimlerimizin oluşumuna göz attığımızda bazılarının bir hikâyesinin ya da fıkrasının olduğu görülecektir. Bu noktada şu soru akla gelebilir? Hikâyelerden ya da fıkralardan sonra mı deyim oluşmuştur? Yoksa deyimlere uygun bir hikâye ya da fıkra mı oluşturulmuştur? Elbette sözlü kültür ürünlerinde bu soruya net bir cevap vermek oldukça güçtür. Ama deyimlerimize baktığımızda pek çoğunun hikâyelerden ya da fıkralardan sonra oluştuğunu söyleyebiliriz.

Özellikle bu noktada Nasreddin Hoca'nın fıkraları ön plana çıkacaktır. Onun pek çok fıkrasının sonucunda ortaya çıkan özlü sözler bugün deyimleşerek günlük dilimize girmiştir. İnce eleyip sık dokumak, ipe un sermek, kuşa benzemek, işi sağlama bağlamak, tavşanın suyunun suyu, doğduğuna inanır, öldüğüne inanmaz, yok devenin başı, tabanları kaldırmak, ye kürküm ye, yorgan gitti, kavga bitti, fincancı katırlarını ürktürmek (Tan 1980: 171-187; Sakaoğlu-Alptekin 2009: 135), altmış altıya bağlamak, gözden sürmeyi çekmek, cemaziyelevvelini bilmek, kemeri sıkmak, keçeyi sudan çıkarmak, kös dinlemek, baklayı ağızından çıkarmak, vb. (Elçin 1981: 720-723)

Yukarıda sorduğumuz soruya cevap ararken şu hususu da unutmamamız gerekecektir. Kaynaklarda örneğin, “Buyurun cenaze namazına” ya da “Kazın ayağı öyle değil.” deyimleriyle ilgili hikâyeler Nasreddin Hoca ile Timur arasında geçen olaylar üzerine kurulmuştur (Tan 1980: 171-187). Nasreddin Hoca ile Timur'un çağdaş olmadığını göz önüne alırsak deyimlere izafe edilen fıkraların daha sonra oluştuğunu ya da fıkraların sonradan Nasreddin Hoca'ya bağlandığını söylemeliyiz.

Bazen de öyle ki köy seyirlik oyunlardan sonra bile o oyuna bağlı olarak deyim oluşabilmiştir. Kabak başında patlamak deyiminin Konya'nın Hadim ilçesinde şu an oynanmayan ama yakın zamanlara kadar oynanmış olan *Kabak Patlatma Oyunu* (Uğur 1995: 137-138) sonucunda ortaya çıkmış olduğunu söyleyebiliriz.

Son yıllarda yayımlanan ve okuyucunun dikkatini çeken Prof. Dr. İskender Pala'nın *İki Dirhem Bir Çekirdek* adlı eseri de deyimlerimizi hikâyeleriyle birlikte geniş kitlelere sevdirmesi açısından önemlidir. Eserde; 99 adet deyim hikâyesi yer almaktadır (Pala 2007).

*

Deyimlerle ilgili kısa bilgilerden sonra makalemizde ele alacağımız Balkan coğrafyasında kullanılan deyimlerle, Anadolu'da kullanılan deyimlere geçebiliriz. Türkiye'de; geniş coğrafyaları tarih içerisinde vatan eden Türklerle ilgili karşılaştırmalı kültür çalışmaları bugün artarak devam etmektedir. Türk kültür

birliğinin tesisi, devamı ve korunması adına bu çalışmaların önemi her geçen gün ortaya çıkmaktadır. Balkan deyimleriyle ilgili Mehmet Yardımcı'nın bir makalesinde Makedonya'dan 22 deyim sıralanmış ve Türkiye'de ve diğer Türk boylarında yaşadığından bahsedilmiştir (Yardımcı 1998: 750-751). Elbette deyimlerle ilgili bu çalışmalara gelecekte benzer çalışmaların katılacağından şüphemiz yoktur.

Bu makalede Bulgaristan, Dobruca, Moldova (Gagauz), Kosova, Makedonya başta olmak üzere Batı Trakya'dan ulaşılabilen deyim metinleri Anadolu ile karşılaştırılmıştır. Aşağıda karşılaştırmalı olarak tespit ettiğimiz deyimlerimiz çeşitli başlıklar altında ele alınmıştır.

A. DEYİMLERDE ÜSLUP VE ZAMAN

Deyimler elbette kalıplaşmış sözlerdir; ancak kalıplaşma özelliklerini bünyelerindeki kelimenin şahıs ve zaman kipine göre farklı çekimlenmesine göre esnetir ya da kalıplaşan kelimelerin arasına yeni kelime girmesine izin verirler. Atasözlerinde bu durum yoktur. Dolayısıyla deyimlerin kalıplaşma özelliği atasözleri kadar kesin ve keskin değildir. Balkan coğrafyasında tespit edilen metinlerde de bu durum tekrarlanmıştır. Örneğin aşağıdaki metinlerde fiilin deyim içinde kullanılmasına ya da tespit edilmesine bağlı olarak farklı çekimlendiği görülecektir:

Bulgaristan : Taşı sıkça suyunu çıkarır. (Hafız 1990: 74)

Dobruca : Taşını sıkıp suwin şıgarmak. (Mahmut-Mahmut 1997: 187)

Gagauz : Taşı sıkça, su çıkaracak. (Acaroğlu 1986: 50)

Makedonya (Pirlepe): Taşı sıkça su çıkarır. (Hasan 1997: 174)

Türkiye : Taşı sıkça suyunu çıkarmak. (Aksoy 1988: 1066)

Tespit edilen metinlerde zaman kiplerinin birbiriyle örtüşmemesinin yanında farklı şahıslara göre anlam yüklendiği de görülecektir. Bu durum da yukarıda söylediğimiz gibi deyimlerin zaman ve kişiye göre uyarlanabilmesinin doğal sonucudur.

Gagauz : Az gittim, uz gittim. (Güngör-Argunşah 2002: 123; Acaroğlu 1986: 33)

Kosova (Prizren): Az cit, uz cit, dere tepe düz cit. (Hasan 1997: 105)

Türkiye : Az gider, uz gider, deve katarı güder. (*Bölge Ağzlarında Atasözü ve Deyimler Sözlüğü I-II* (BAAD) 1996: 244)

Yukarıdaki ilk örnekte birinci tekil şahıs; ikinci örnekte, ikinci tekil şahıs; üçüncü örnekte ise üçüncü tekil şahıs karşımıza çıkmıştır.

Bir başka esneklik ise aşağıdaki örnekte görüleceği üzere deyimlerin arasına yeni kelimelerin girebilmesidir:

Gaguz : Bıçak **kayrı** kemi(ğ)e dayandı (Acaroğlu 1986: 35)

Türkiye : Bıçak kemiğe dayanmak. (Aksoy 1988: 638)

Deyimlerin kaynaklarda yer alış şekilleri de dikkat çekicidir. Türkiye’de müstakil deyim olarak kaynaklarda yer alan söz birlikleri Balkan coğrafyasında genellikle cümle şeklinde kaynaklara geçmiş ve bunların içinde bazıları atasözü şekline bürünmüştür. Örneğin;

Gagauz : İplik incä erdän koparmış. (Güngör-Argunşah 2002: 133)

Yukarıdaki örnekte görüleceği üzere bizdeki bir deyim Gagauzlar arasında cümle hâlinde hüküm bildirerek atasözü kılıfına bürünmüştür.

B. DEYİMLERDE KONU

Dilimizin deyimler açısından zengin olduğunu söylemiştik. Dolayısıyla bu zenginlik beraberinde konu çeşitliliğini ve konu zenginliğini de getirmiştir. Deyimlere nereden bakarsanız bakınız, insanı ilgilendiren hemen her konuda bir ya da birkaç deyimle karşılaşmanız oldukça doğaldır.

Örneğin sebepsiz yere suç ve suçlu bulmak için:

Bulgaristan : Öküz altında buzağı arar. (Hafız 1990: 70)

Dobruca : Ogız astından bızaw kıdırma. (Mahmut-Mahmut 1997: 176)

Gagauz : Öküz altında buza(ğ)ı arama. (Acaroğlu 1986: 47; Güngör-Argunşah 2002: 138)

Kosova (Mamuşa): Üçüz altında buzagi çıkarmak. (Hafız 1985: 40; Hasan 1997: 177)

Türkiye : Öküz(ün) altında buzağı aramak. (Aksoy 1988: 992)

deyimini kullanırken, küçük bir iş yaparken büyük zararlara *yol açıldığında*;

Bulgaristan : Kaş yapayım derken göz çıkarır. (Hafız 1990: 66)

Kosova : Kaş yapacak yerde cüs çıkarmak. (Hafız 1985, 37)

Dobruca : Kaş yapacak yerîne köz şıgarmak. (Mahmut-Mahmut 1997: 186)

Gagauz : Kaş çekince gözü çıkarmış. (Acaroğlu 1986: 44)

Türkiye : Kaş yapayım derken göz çıkartmak. (Parlatır 2008: 552)

deyimini kullanırız. Dikkat edilirse deyimleri açıklarken bile deyimler kullanılmak zorunda kalınmıştır. Aşağıda görüleceği başka bir örnekte de, aradığımız bir insanla beklemediğimiz bir anda karşılaştığımızda;

Bulgaristan : Gökte ararken yerde buldu. (Hafız 1990: 62)

Kosova(Priştine): Cükte aradım yerde buldum. (Hasan 1997: 121)

Türkiye : Gökte ararken yerde bulmak. (Aksoy 1988: 798)

deyimi dilimizden dökülür. Söylemek istediğimiz kişiye doğrudan söyleyemeyip sıkıştığımız durumlarda;

Bulgaristan : Kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla. (Hafız 1990: 67)

Dobruca : Kızım saga aytaman, kelînim sen tıñla. (Mahmut-Mahmut 1997: 171)

Gagauz : Ben sana sö(y)lerim kızca(ğ)ızım, sen dinle gelinci(ğ)im. (Acaroğlu 1986: 34)

Kosova : Kızıma süleyim, celinim anlasın. (Hafız 1985, 38)

Makedonya(Koçana): Söyleyim kızım anla gelinim. (Eren 1974: 7155)

Türkiye : Kızım sana söylüyorum, gelinim sen dinle (işit, anla). (Aksoy 1988: 933)

demez miyiz? Hasılı deyimlerimiz bizi çepeçevre kuşatmış, âdeta nefes alınmadan yaşanmazsa, deyim kullanmadan da konuşulamaz tespitine bizi zorlamaktadır. Bu noktada deyimlerimizin dilimizin ruhu ve can damarlarından biri olduğu da ortaya çıkmaktadır.

C. DEYİMLERDE ŞEKİL

Deyimlerimiz şekil olarak ele alındığında çeşitli alt başlıklar karşımıza çıkacaktır. Daha önceki bir makalemizden hareketle (Gönen 2008), deyimleri şekil açısından manzum ve mensur olmak üzere ikiye ayırabiliriz. Elbette deyim deyince akıllara mastar hâldeki bir fiille bir kelimenin birliği gelivermektedir. Ancak deyimleri şekil olarak birçok alt başlığa ayırmak mümkündür. Aşağıda birer örnekle deyimlerin şekil özellikleri iki ana başlık altında değerlendirilmiştir:

1. Mensur Hâldeki Deyimler

a. Sonu Mastar Hâlde Biten Deyimler

Bulgaristan : Ocağı söndü. (Hafız 1990: 70)

Dobruca : Ocağı sönmek. (Ülküsal 1970: 192)

Makedonya(Gostivar): Ocağı sünmek. (Hasan 1997: 162)

Türkiye : Ocağı sönmek. (Parlatır 2008: 674)

b. Cümle Hâlindeki Deyimler:

Bulgaristan : Öküz öldü, ortaklık bozuldu. (Hafız 1990: 70)

Dobruca : Ogîz öldî, ortak ayrıldı. (Mahmut-Mahmut 1997: 176)

Gagauz : Öküz öldü, ortaklık bozuldu. (Acaroğlu 1986: 47; Güngör-Argunşah 2002: 138)

Türkiye : Öküz öldü, ortaklık ayrıldı (bozuldu, bitti). (Aksoy 1988: 993)

c. Kelime Birliklerinden Oluşan Deyimler (sıfat tamlaması, isim tamlaması, ikileme, edatlar beraber, vb.):

Bulgaristan : Eski hamam, eski tas. (Hafız 1990: 61)

Kosova : Eşçi hamam, eşçi tas. (Hafız 1985, 36)

Makedonya(Koçana): Eski tas eski amam. (Eren 1974: 7155)

Türkiye : Eski hamam, eski tas. (Aksoy 1988: 769)

ç. Soru Şeklindeki Deyimler: Aşağıdaki Gagauzlar arasında kullanılan deyim bu başlığa örnektir:

Bulgaristan : Dibine darı eker. (Hafız 1990: 59)

Gagauz : Dibine darı mı ekecen? (Güngör-Argunşah 2002: 128)

Türkiye : Dibine darı ekmek. (Aksoy 1988: 717)

d. Soru Cevaplı Deyimler

Örneği, deyimlerin karşılaştırılması sırasında tespit edilememiştir.

e. Karşılıklı Konuşmaya Dayanan Deyimler

Bulgaristan : -Baba bir hırsız tuttum-Al da gel-Gelmiyor-Bırak da gel-Bırakmıyor. (Hafız 1990: 53)

Gagauz :-Baba bir hırsız tuttum-Al da gel-Gelmeer-B(ı)rak da gel-B(ı)rameer. (Acaroğlu 1986: 33)

Türkiye :-Baba bir hırsız tuttum-Getir!-gelmiyor.- Bırak!-O beni bırakmıyor. (Aksoy 1988: 609)

f. Tekerleme Şeklindeki Deyimler

Gagauz : Az gittim, uz gittim. (Güngör-Argunşah 2002: 123; Acaroğlu 1986: 33)

Kosova(Prizren): Az cit, uz cit, dere tepe düz cit. (Hasan 1997: 105)

Türkiye : Az gider, uz gider, deve katarı güder. (BAAD 1996: 244)

2. Manzum Hâldeki Deyimler:

Bulgaristan : Oldu olacak/Kırıldı nacak. (Hafız 1990: 70)

Gagauz : Oldu olacak/Kırıldı bacak. (Acaroğlu 1986: 47)

Türkiye : Oldu olacak/(Kırıldı nacak). (Aksoy 1988: 986)

Ç. DEYİMLERİN KARŞILAŞTIRILMASI

Türk kültürünün geniş coğrafyalara taşınması ve günümüze kadar yaşatılıp sürdürülebilmesi oldukça önemlidir. Kültürümüzü oluşturan somut öğelerden biri olan deyimlerimizin pek çoğunun Balkan coğrafyalarında yaşaması bugün için bizi heyecanlandırmaktadır. Bu makale de Balkan coğrafyasından deyimler Anadolu ile karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Burada Bulgaristan, Dobruca, Makedonya, Kosova, Batı Trakya Türklüğü ile Gagauzlar birlikte değerlendirilmiştir. Ancak, Batı Trakya'da yaşayan Türklere ait deyimleri bulmakta zorlandığımızı ifade etmeliyiz. Bölge ile ilgili Abdürrahim Dede'nin, *Batı Trakya Türk Folkloru* (Ankara 1978) adlı eseri bugün için yetersiz kalmaktadır. Orada da deyimlere yer verilmemiştir. Ayrıca *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi* (C. 9/Batı Trakya ve Kıbrıs Türk Edebiyatı, Ankara 1997)'nin özel cildinde de deyimlere rastlanılamamıştır. Balkan coğrafyasında yaşayan Türk deyimleri Anadolu ile karşılaştırırken, Ö. Asım Aksoy'un *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II* ile İsmail Parlatır'ın *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II*'nde tarama yapılmıştır. Yine orada da bulanamayan deyimler *Bölge Ağzlarında Atasözü ve Deyimler Sözlüğü I-II*'nde

aranmıştır (kısaltma olarak (BAAD) kullanılmıştır.) Burada şunu da belirtmeliyiz ki bazı deyimler Balkan kaynaklarında atasözleri arasında yer almıştır.

Deyimlerin karşılaştırmasına geçmeden önce iki hususun bilmesinde yarar vardır:

a. Şekil olarak benzeyen ancak anlam farkı olan deyimler:

Aşağıdaki deyimler birebir anlamları örtüşen deyimlerden seçilmiştir. Bazen coğrafyaların farklı olması deyimlerin anlamlarında da farklar oluşturmuştur.

Örneğin, hakkını elde etmek, hak sahibi olmak anlamında *hak kazanmak* deyimiyile payı olmak, alacağı ya da hissesi olmak; sözünde, düşüncesinde, iddiasında haklı olmak anlamlarına gelen *hakkı olmak* deyimini şekil olarak benzese de anlam olarak ayrılmaktadır (Parlatır 2008: 438).

Bu tür anlam farkları olan deyimlerin sadece Anadolu'ya özgü olmadığı hatırdan çıkarılmamalıdır. Yöreden yöreye ya da kullanılan yere göre deyimlerin anlamlarında bazı değişiklikler olabilir. Örneğin, Mamuşa'da *dibini çıkarmak* deyimini "vurdumduymazlıkta aşırı olmak ya da bir kimseye karşı utanacak hâle gelmek" anlamını karşılamaktayken, aynı deyim, Prizren'de "Sonuna kadar istifade etme" anlamında kullanılmaktadır (Morina 1987: 236). Bu tür anlam farklarını mahalli deyimlerde görmek olağandır.

Metinlerin karşılaştırılmasında, olabildiğince şekil ve anlam benzerliği olan deyimler tespit edilmeye çalışılmıştır.

b. Şekil olarak farklı; ancak anlam olarak yakın deyimler:

Bir konuda aynı kelime etrafında birden fazla deyim oluşabildiği gibi aynı konu farklı kelimelerle de deyimleşebilmiştir. Yukarıda da belirttiğimiz üzere aynı anlama gelebilecek deyimlerin karşılaştırılması bu makalede yapılmamıştır. Zira böyle bir çalışma bir makalenin sınırlarını fazlasıyla aşması demektir. Buna bir örnek vermek gerekirse;

Makedonya (Kanatlar): Bal yemedim da karnım ârsın. (Hasan 1997: 107)

Türkiye : Soğan yemedim ki ağzım koksun/sarımsak yemedim ki ağzım koksun. (Parlatır 2008: 773)

Türkiye'de bile deyimlerde bölgeler arası farklar olabilir. Örneğin, çok konuşan, geveze anlamında; dilli dibek (Van), dilli düdük (Trabzon), çenesi yelli (Kayseri), çenesi şalurdak (Bolu), vb. (Demir 2003: 156).

Yukarıdaki iki örnek de aynı anlama gelen deyimlerden oluşmaktadır. Bu tür deyimler anlam benzerliği olan deyimlerdir ki, buna pek çok örnek bulmak mümkündür.

*

Türkçenin konuşulduğu coğrafyalarda deyim varlığının izinin sürülmesi çok zor olmayacaktır. Hemen şunu da burada belirtmemiz gerekecektir. Makalemize konu olan Balkanlarda ve Türkiye’de konuşulan Türkçe birbirinden çok uzak değildir. Buradan hareketle deyimlerimizdeki ortaklık dört başlık altında ortaya konulmuştur.

A. Türkiye ve Balkanların Genelinde Bilinen Deyimler

B. Türkiye ve Balkan Coğrafyasının Sınırlı Bölümlerinde Bilinen Deyimler

C. Sadece Balkanlarda Bilinen Deyimler

Ç. Türkiye ile Sadece Bir Balkan Coğrafyasında Bilinen Deyimler

Elbette Balkan coğrafyasında kullanılan ortak deyimlerimiz sadece bu makalede ele alınanlarla sınırlı değildir. Ayrıca Balkan coğrafyasının genelinde bilinen deyimlerin hemen tamamı elimizdeki kaynakların ölçüsünde tespit edilmiştir. Anadolu ve tek bir Balkan coğrafyasında bilinen onlarca ortak deyimimiz olduğunu da tekrar belirtmek gerekecektir.

Bugün, Türklerin yaşadıkları mekânlar dünya üzerinde geniş coğrafyalara uzanmış durumdadır. Kültür birliğine sahip küçük büyük Türk toplulukları coğrafyanın farklılığına rağmen kendi kültürlerini korumayı başarmışlardır. Batı Türklüğü içerisinde önemli bir bölümü oluşturan Balkan Türklüğü Osmanlı’nın hakimiyetini yitirmesinden sonra yalnızlığa sürüklenmekle birlikte, kendi benliklerini koruduklarının işaretlerinden birini bugün bu makale bize vermektedir. Zira Balkanlarda yaşayan Türklerin bizim gibi konuştuklarını ve dolayısıyla bizim gibi düşündüklerini rahatlıkla söyleyebiliriz. Makalede ele aldığımız Balkan coğrafyasında yaşayan deyimlerin Türkiye’de izi tarafımızca sürülmüş ve ortaklıklar belirlenmiştir. Yine bu durum da bize gösteriyor ki, dil birliği, dolayısıyla kültür birliği var olduğu sürece Türklerin farklı coğrafyalarda yaşaması bir yok oluş olmayacak, aksine kültür zenginliğimize zenginlik katacaktır.

BALKAN VE TÜRKİYE DEYİMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMALI METİNLERİ

A. TÜRKİYE VE BALKANLARIN GENELİNDE BİLİNEREN DEYİMLER

*

Bulgaristan : Attan indi eşeğe bindi (Hafız 1990: 53)

Dobruca : Attan tüşîp eşşekke mîndî. (Mahmut-Mahmut 1997: 154)

Gagauz : Attan indi eşe(ğ)e bindi. (Acaroğlu 1986: 33)

Kosova : Beycirden eşege düşmiş. (Hafız 1985, 34)

Makedonya (Gostivar): Attan düşti eşege. (Hasan 1997: 102)

Türkiye : Attan inip eşeğe binmek. (Aksoy 1988: 593)

*

Bulgaristan : Eski köye yeni âdet. (Hafız 1990: 61)

Dobruca : Eski üyde canı adet. (Mahmut-Mahmut 1997: 185)

Gagauz : Eski köyde yeni âdet çıkarma. (Acaroğlu 1986: 39)

Kosova(Priştine): Eski küde yeni adet. (Hasan 1997: 133)

Makedonya(Koçana): Eski köyde yeni adet. (Eren 1974: 7155)

Türkiye : Eski köye yeni âdet. (Aksoy 1988: 770)

*

Bulgaristan : Kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla. (Hafız 1990: 67)

Dobruca : Kızım saga aytaman, kelinim sen tırıla. (Mahmut-Mahmut 1997: 171)

Gagauz : Ben sana sö(y)lerim kızca(ğ)ızım, sen dinle gelinci(ğ)im.
(Acaroğlu 1986: 34)

Kosova : Kızıma süleyim, celinim anlasın. (Hafız 1985, 38)

Makedonya(Koçana): Söyleyim kızım anla gelinim. (Eren 1974: 7155)

Türkiye : Kızım sana söylüyorum, gelinim sen dinle (işit, anla). (Aksoy
1988: 933)

*

Bulgaristan : Ne soğan yemiş, ne soğan kokuyor. (Hafız 1990: 69)

Dobruca : Ne sarımsak aş, ne awızın kosisin. (Mahmut-Mahmut 1997: 187)

Gagauz : Ne so(ğ)an (y)imiş, ne so(ğ)ana kokuyor. (Acaroğlu 1986: 47)

Kosova : Ne sarımsak yemiş, ne agzi kokar. (Hafız 1985, 38)

Makedonya (Gostivar): Ne sogan yemiş, ne sarmusak kokar. (Hasan 1997: 160)

Türkiye : Soğan yemedim ki ağzım koksun/sarımsak yemedim ki ağzım koksun. (Parlatır 2008: 773)

*

Bulgaristan : Öküz altında buzağı arar. (Hafız 1990: 70)

Dobruca: Ogız astından bızaw kdırma. (Mahmut-Mahmut 1997: 176)

Gagauz : Öküz altında buza(ğ)ı arama. (Acaroğlu 1986: 47; Güngör-Argunşah 2002: 138)

Kosova (Mamuşa): Üçüz altında buzagi çıkarmak. (Hafız 1985: 40; Hasan 1997: 177)

Türkiye : Öküz(ün) altında buzağı aramak. (Aksoy 1988: 992)

*

Bulgaristan : Öyle başa böyle külâh. (Hafız 1990: 71)

Gagauz : Ö(y)le başa, bö(y)le tıraş. (Acaroğlu 1986: 48)

Kosova(Priştine): Başa cüre tıraş. (Hasan 1997: 108)

Makedonya(Gostivar): Nasıl baş, oyle tıraş. (Hasan 1997: 158)

Türkiye : Böyle başa, böyle tıraş. (Parlatır 2008: 212)

*

Bulgaristan : Selam verdik, borçlu çıktık. (Hafız 1990: 72)

Dobruca: Selâm bermek, borçlı şıkmak. (Mahmut-Mahmut 1997: 187)

Gagauz : Selam verdik, borçlu çıktık. (Acaroğlu 1986: 49)

Kosova(Priştine): Selam vermek, borçli çıkmak. (Hasan 1997: 169)

Türkiye : Selam verdik, borçlu çıktık. (Aksoy 1988: 1030)

*

Bulgaristan : Size yalan, bana sahi. (Hafız 1990: 72)

Gagauz : Sana yalan, bana gerçek. (Güngör-Argunşah 2002: 139)

Makedonya(Pirlepe): Sana pişmiş ise bana pişmemiş. (Hasan 1997: 168)

Türkiye : Sana yalan, bana gerçek. (Aksoy 1988: 1027)

*

Bulgaristan : Taşı sıkça suyunu çıkarır. (Hafız 1990: 74)

Dobruca : Taşını sıkıp suwin şıgarmak. (Mahmut-Mahmut 1997: 187)

Gagauz : Taşı sıkça, su çıkaracak. (Acaroğlu 1986: 50)

Makedonya (Pirlepe): Taşı sıkça su çıkarır. (Hasan 1997: 174)

Türkiye : Taşı sıkça suyunu çıkarmak. (Aksoy 1988: 1066)

B. TÜRKİYE VE BALKAN COĞRAFYASININ SINIRLI BÖLÜMLERİNDE BİLİLEN DEYİMLER

*

Bulgaristan : Ağzı süde kokuyor. (Hafız 1990: 49)

Dobruca : Awızı süt kokıy. (Mahmut-Mahmut 1997: 184)

Kosova(Mamuşa): Ağzı süt kokmak. (Hasan 1997: 93)

Türkiye : Ağzı süt kokmak. (Aksoy 1988: 546)

*

Dobruca : Akşam ola, kayır ola. (Mahmut-Mahmut 1997: 184), Saba ola, kayır ola. (Ülküsal 1970: 204)

Gagauz : Akşam hayır olsun. (Güngör-Argunşah 2002: 122)

Kosova(Prizren): Akşam ola, hayr ola. (Hasan 1997: 95)

Makedonya (Gostivar): Saba ola, hayr ola. (Hasan 1997: 167)

Türkiye : Sabah ola, hayır ola. (Parlatır 2008: 736)

*

Bulgaristan : Al birini, vur öbürüne. (Hafız 1990: 49)

Makedonya(Gostivar): Al buni, vur ona. (Hasan 1997: 95)

Türkiye : Al birini, vur birine (çarp ötekine). (Aksoy 1988: 560)

*

Bulgaristan : Allah bana, ben sana. (Hafız 1990: 51)

Dobruca : Alla maga, men saga. (Ülküsal 1970: 104)

Makedonya(Kalkandelen): Allah bana, ben sana. (Hasan 1997: 96)

Türkiye : Allah bana, ben de sana. (Aksoy 1988: 564)

*

Bulgaristan : Anasından emdiği burnundan geldi. (Hafız 1990: 51)

Dobruca : Anasından emgen süt, mumından keldi. (Mahmut-Mahmut 1997: 151)

Makedonya(Gostivar): Anamdan süti burnumdan çıktı. (Hasan 1997: 99)

Türkiye : Anasından emdiği süt burnundan gelmek. (Aksoy 1988: 574)

*

Bulgaristan : Armut piş, ağzıma düş. (Hafız 1990: 52)

Dobruca : Armut piş, awızıma tüş. (Mahmut-Mahmut 1997: 184)

Kosova(Prizren): Armut piş agzıma düş. (Hasan 1997: 100)

Türkiye : Armut piş, ağzıma düş. (Aksoy 1988: 584)

Türkiye : Armut piş, ağzıma düş, sapı sen de ayrı düş. (BAAD 1996: 235)

*

Bulgaristan : Astarı yüzünden pahalı. (Hafız 1990: 52)

Dobruca : Astar, yüzünden ta palı. (Mahmut-Mahmut 1997: 184), Astarı yüzünden paalı. (Ülküsal 1970: 108)

Kosova : Astarı yüzünden dâ pâli. (Hafız 1985, 33)

Makedonya(Gostivar): Astarı üzünden pali. (Hasan 1997: 101)

Türkiye : Astarı yüzünden pahalı olmak. (Aksoy 1988: 586)

*

Bulgaristan : Ateş bacayı (saçağı) sardı. (Hafız 1990: 53)

Gagauz : Ateş saça(ğ)ı sardıktan sonra. (Acaroğlu 1986: 33)

Türkiye : Ateş bacayı (saçağı) sarmak/Alev saçağı sarmak. (Aksoy 1988: 590)

*

Gagauz : Az gittim, uz gittim. (Güngör-Argunşah 2002: 123; Acaroğlu 1986: 33)

Kosova(Prizren): Az cit, uz cit, dere tepe düz cit. (Hasan 1997: 105)

Türkiye : Az gider, uz gider, deve katarı güder. (BAAD 1996: 244)

*

Bulgaristan : -Baba bir hırsız tuttum-Al da gel-Gelmiyor-Bırak da gel-Bırakmıyor. (Hafız 1990: 53)

Gagauz : -Baba bir hırsız tuttum-Al da gel-Gelmeer-B(ı)rak da gel-B(ı)rameer. (Acaroğlu 1986: 33)

Türkiye : -Baba bir hırsız tuttum-Getir!-gelmiyor.- Bırak!-O beni bırakmıyor. (Aksoy 1988: 609)

*

Bulgaristan : Canım burnuma geldi. (Hafız 1990: 57)

Dobruca : Canı awuzuna kelmek. (Ülküsal 1970: 130)

Makedonya(Gostivar): Canı burnuna gelmek. (Hasan 1997: 119)

Türkiye : Canı burnuna gelmek. (Aksoy 1988: 672)

*

Dobruca : Dereni körmeden balaklarıñ turme. (Ülküsal 1970: 139)

Gagauz : Görmeden dereyi, suama paçalarını. (Güngör-Argunşah 2002: 130)

Kosova : Derey cürmeden paçalarını kıvırmak. (Hafız 1985, 36)

Makedonya(Koçana): Suya girmeden paçalarını suvar. (Eren 1974: 7155) / Derei görmeden paçalarını sıvar. (Eren 1974: 7154)

Türkiye : Paçaları (kolları) sıvamak (Aksoy 1988: 1002) / Dereyi görmeden paçaları sıvamak. (Parlatır 2008: 287)

*

Bulgaristan : Dibine darı eker. (Hafız 1990: 59)

Gagauz : Dibine darı mı ekecen? (Güngör-Argunşah 2002: 128)

Türkiye : Dibine darı ekmek. (Aksoy 1988: 717)

*

Dobruca : Dört köz men beklemek. (Mahmut-Mahmut 1997: 185)

Gagauz : Dört gözlen bakmak. (Acaroğlu 1986: 38)

Türkiye : Dört gözle bakmak. (Aksoy 1988: 733)

*

Bulgaristan : Eski hamam, eski tas. (Hafız 1990: 61)

Kosova : Eşçi hamam, eşçi tas. (Hafız 1985, 36)

Makedonya(Koçana): Eski tas eski amam. (Eren 1974: 7155)

Türkiye : Eski hamam, eski tas. (Aksoy 1988: 769)

*

Bulgaristan : Gökte ararken yerde buldu. (Hafız 1990: 62)

Dobruca : Kökte kıdırganda cerde tapmak. (Ülküsal 1970: 174)

Kosova(Priştine): Cükte aradım yerde buldum. (Hasan 1997: 121)

Türkiye : Gökte ararken yerde bulmak. (Aksoy 1988: 798)

*

Bulgaristan : Gözleri fal taşı gibi açıldı. (Hafız 1990: 62)

Gagauz : Gözünü fal taşı kadar aç. (Güngör-Argunşah 2002: 131)

Türkiye : Gözlerini fal taşı gibi açmak. (Parlatır 2008: 411)/Gözü fal taşı gibi açılmak. (Aksoy 1988: 816)

*

Dobruca : Gõnlu kalmak. (Ülküsal 1970: 154)

Gagauz : Hatırım kaldı. (Acaroğlu 1986: 41)

Türkiye : Hatırı (gõnlü) kalmak. (Aksoy 1988: 845)

*

Bulgaristan : Hapı yuttu. (Hafız 1990: 62)

Dobruca : Hapnı cuttu. (Ülküsal 1970: 157)

Kosova(Mamuşa): Hapı yutti. (Hasan 1997: 140)

Türkiye : Hapı yutmak (Aksoy 1988: 841)

*

Bulgaristan : Hem kel, hem fodul. (Hafız 1990: 63)

Dobruca : Hem taz (kel), hem naz. (Ülküsal 1970: 158)

Makedonya(Gostivar): Hem fukara hem fodul./Hem kel Hem fodul.
(Hasan 1997: 141)

Türkiye : Hem kel, hem fodul. (Parlatır 2008: 461)

*

Bulgaristan : Hem nalına, hem mihına. (Hafız 1990: 63)/Kimi nalına, kimi mihına. (Hafız 1990: 67)

Makedonya(Gostivar): Biri nala, biri mıya vurmak. (Hasan 1997: 114)/Kimi nala, kimi mıya vurur. (Hasan 1997: 152)

Türkiye : Hem nalına, hem mihına (vurmak). (Parlatır 2008: 461) / Bir nalına, bir mihına. (Aksoy 1988: 853)

*

Bulgaristan : Hem suçlu, hem güçlü. (Hafız 1990: 63)

Dobruca : Hem suçlu, hem güçlü. (Ülküsal 1970: 158)

Kosova(Priştine): Hem suçli, hem cüçli. (Hasan 1997: 142)

Makedonya(Gostivar): Hem borçli, hem topuzli. (Hasan 1997: 141)

Türkiye : Hem suçlu, hem güçlü. (Aksoy 1988: 853)

*

Dobruca : Hoş beş etmek. (Ülküsal 1970: 159)

Gagauz : Hoş beş etme. (Acaroğlu 1986: 42)

Türkiye : Hoşbeş etmek. (Aksoy 1988: 860)

*

Kosova(Mamuşa): İpsiz, sapsiz. (Hasan 1997: 146)

Bulgaristan : İpsiz, sapsiz. (Hafız 1990: 64)

Türkiye : İpsiz, sapsiz. (Aksoy 1988: 883)

*

Bulgaristan : Kaş yapayım derken göz çıkarır. (Hafız 1990: 66)

Kosova : Kaş yapacak yerde cüs çıkarmak. (Hafız 1985, 37)

Dobruca : Kaş yapacak yerine köz şıgarmak. (Mahmut-Mahmut 1997: 186)

Gagauz : Kaş çekince gözü çıkarmış. (Acaroğlu 1986: 44)

Türkiye : Kaş yapayım derken göz çıkartmak. (Parlatır 2008: 552)

*

Bulgaristan : Kendi çalar, kendi oynar. (Hafız 1990: 67)

Makedonya(Resne): Kendi çalışır, kendi oynar. (Hasan 1997: 135)

Türkiye : Kendi çalıp kendi oynuyor. (Aksoy 1988: 920)

*

Bulgaristan : Kel başa şimşir tarak. (Hafız 1990: 66)

Dobruca : Kel başka altın tarak. (Mahmut-Mahmut 1997: 186)

Makedonya(Gostivar): Kel başa şimşir tarak. (Hasan 1997: 150)

Türkiye : Kel başa şimşir tarak. (Aksoy 1988: 919)

*

Bulgaristan : Kılı kırk yarar. (Hafız 1990: 67)

Kosova(Mamuşa): Kılı kırktan ayırmak. (Hasan 1997: 151)

Türkiye : Kılı kırk yarmak. (Aksoy 1988: 928)

*

Dobruca : Kōz toyurmak. (Ülküsal 1970: 177)

Gagauz : İnsanın gözü doymaz. (Acaroğlu 1986: 42)

Türkiye : Gözü doymak. (Aksoy 1988: 815)

*

Dobruca : Maymun sıfatlı. (Mahmut-Mahmut 1997: 186)

Kosova : Maymun sıfatlı. (Hafız 1985: 38)

Türkiye : Maymun suratlı/sıfatlı.

*

Dobruca : Mıyığın astından külmek. (Ülküsal 1970: 187)

Gagauz : Bıyık altından gülme. (Acaroğlu 1986: 35)

Türkiye : Bıyık altından gülmek. (Aksoy 1988: 638)

*

Bulgaristan : Mum yakıp ta ararsın. (Hafız 1990: 69)

Dobruca : Mumman kıldırmaq. (Ülküsal 1970: 187)

Makedonya(Gostivar): Mumle aramak. (Hasan 1997: 157)

Türkiye : Mumla aramak. (Aksoy 1988: 969)

*

Bulgaristan : Ne şiş yansın, ne kebab. (Hafız 1990: 69)

Gagauz : Ne şiş yansın, ne kebab. (Acaroğlu 1986: 47)

Türkiye : Ne şiş yansın, ne kebab. (Aksoy 1988: 979)

*

Bulgaristan : Nerde akşam, orda sabah. (Hafız 1990: 69)

Kosova (Mamuşa) : Nerde akşam, onda sabah. (Hasan 1997: 161)

Türkiye : Nerede akşam, orada sabah. (Aksoy 1988: 977)

*

Bulgaristan : Nuh der, peygamber demez. (Hafız 1990: 70)

Dobruca : Nuh der, peygamber demez. (Ülküsal 1970: 190)

Kosova : Nû demek, peygamber dememek.. (Hafız 1985, 38)

Türkiye : Nuh der, peygamber demez. (Aksoy 1988: 981)

*

Bulgaristan : Ocağı söndü. (Hafız 1990: 70)

Dobruca : Ocağı sönmek. (Ülküsal 1970: 192)

Makedonya(Gostivar): Ocağı sünmek. (Hasan 1997: 162)

Türkiye : Ocağı sönmek. (Parlatır 2008: 674)

*

Bulgaristan : Ok yayından fırladı. (Hafız 1990: 70)

Dobruca : Ok cayından şıktı. (Mahmut-Mahmut 1997: 175)

Kosova(Priştine): Ok yayından çıktı. (Hasan 1997: 162)

Türkiye : Ok yaydan çıkmak. (Aksoy 1988: 985)

*

Bulgaristan : Oldu olacak/Kırıldı nacak. (Hafız 1990: 70)

Gagauz : Oldu olacak/Kırıldı bacak. (Acaroğlu 1986: 47)

Türkiye : Oldu olacak/(Kırıldı nacak). (Aksoy 1988: 986)

*

Bulgaristan : Öküz öldü, ortaklık bozuldu. (Hafız 1990: 70)

Dobruca : Ogîz öldî, ortak ayrıldı. (Mahmut-Mahmut 1997: 176)

Gagauz : Öküz öldü, ortaklık bozuldu. (Acaroğlu 1986: 47; Güngör-Argunşah 2002: 138)

Türkiye : Öküz öldü, ortaklık ayrıldı (bozuldu, bitti). (Aksoy 1988: 993)

*

Bulgaristan : Ölme eşeğim ölme, yaza yonca yiyeceksin (biçeğim).
(Hafız 1990: 70)

Dobruca : Bekle eşeğim, arpa iyersin. (Mahmut-Mahmut 1997: 184)

Kosova(Mamuşa): Ülme eşeğim ülma. (Hasan 1997: 178)

Türkiye : Ölme eşeğim ölme (yaza yonca bitecek). (Aksoy 1988: 993)

*

Bulgaristan : Ölmek var, dönmek yok/Ölüm var dönüm yok. (Hafız 1990: 70-71)

Dobruca : Ölmek bar, dönmek yok. (Mahmut-Mahmut 1997: 187)

Kosova(Priştine): Ölmek var, dönmek yok. (Hasan 1997: 164)

Türkiye : Ölmek var, dönmek yok. (Aksoy 1988: 993)

*

Bulgaristan : Pabuçlarını çevirdiler. (Hafız 1990: 71)

Kosova(Prizren): Pabuçlarını tersine çevirmek. (Hasan 1997: 164)

Türkiye : Pabuçlarını çevirmek. (Parlatır 2008: 702)

*

Bulgaristan : Pire için yorganı yakar. (Hafız 1990: 71)

Kosova(Priştine): Pire için yorganı yakmak. (Hasan 1997: 166)

Makedonya(Gostivar): Bir pirem için yorganı yakmak. (Hasan 1997: 114)

Türkiye : Bir pirem için yorgan yakmak/Pire için yorgan yakmak. (Aksoy 1988: 649, 1012)

*

Gagauz : Pireden deve yapma (Güngör-Argunşah 2002: 139)

Kosova (Prizren): Pireyi manda yapmak. (Hasan 1997: 166)

Türkiye : Pireyi deve yapmak. (Aksoy 1988: 1012)

*

Dobruca : Rengî kaşmak. (Mahmut-Mahmut 1997: 186)

Kosova : Rengi kaçmak. (Hafız 1985: 39)

Türkiye : Rengi atmak/kaçmak/uçmak. (Parlatır 2008: 730)

*

Bulgaristan : Saman altından su götürür. (Hafız 1990: 72)

Kosova(Priştine): Saman altından su yürütmek (Hasan 1997: 168)

Makedonya(Kalkandelen) : Asır altından su yürütmek. (Hasan 1997: 101)

Türkiye : Saman altından su yürütmek. (Aksoy 1988: 1027)

*

Bulgaristan : Sen giderken ben gelirdim. (Hafız 1990: 72)

Gagauz : Sen giderken ben gälirdim. (Güngör-Argunşah 2002: 139)

Türkiye : Sen ekilirken ben göcektim/Sen giderken ben geliyordum.
(Parlatır 2008: 754-755)

*

Bulgaristan : Sıçan deliğine sığmamış, kuyruğuna kalbur bağlamış. (Hafız 1990: 72)

Gagauz : Sıçan deliinä sımazmış, bir da kabak kuyruuna baalarmış.
(Güngör-Argunşah 2002: 139)

Türkiye : Sıçan (fare) deliğe sığmamış, bir de kuyruğuna kabak bağlamış.
(Aksoy 1988: 1034)

*

Bulgaristan : Şap başka, şeker başka. (Hafız 1990: 73)

Kosova(Mamuşa): Şapı şeker anlamak. (Hasan 1997: 172)

Türkiye : Şapı bilmez şeker der. (BAAD 1996: 388)

*

Dobruca: Şingene çalar, kurt oynar. (Mahmut-Mahmut 1997: 180)

Prizren : Çingene çalar, çürt oynar. (Hasan 1997: Pz. 125)

Türkiye : Çingene çalar, Kürt oynar. (Aksoy 1988: 696)

*

Bulgaristan : Takke düştü, kel açıldı. (Hafız 1990: 74)

Makedonya(Koçana): Take düştü, kel çıktı. (Eren 1974: 7155)

Türkiye : Takke düştü, kel göründü (açıldı). (Aksoy 1988: 1064)

*

Bulgaristan : Taş üstünde taş kalmamış. (Hafız 1990: 74)

Dobruca : Taş üstünde taş koymamak. (Ülküsal 1970: 218)

Gagauz : Taş üstünde taş b(ı)rakmama. (Acaroğlu 1986: 50)

Türkiye : Taş taş üstünde bırakmamak. (Aksoy 1988: 1066)

*

Dobruca : Tekne kırıntısı. (Ülküsal 1970: 218)

Gagauz : Tekne kazıntısı. (Acaroğlu 1986: 50)

Türkiye : Tekne kazıntısı. (Aksoy 1988: 1069)

*

Gagauz : Tencere tekerlendi, kapa(ğ)ını buldu. (Acaroğlu 1986: 50)/Tencerä tukurlanmış da kapanı bulmuş. (Güngör-Argunşah 2002: 141)

Kosova (Prizren): Tekirlenmiş çümlek, bulmuş kapagi. (Hafız 1985: 40)

Türkiye : Tencere yuvarlanmış (yuvarlandı), kapağını bulmuş (buldu). (Aksoy 1988: 1071)

*

Bulgaristan : Ununu elemiş eleğini asmış. (Hafız 1990: 73)

Dobruca : Unifi elegen, eleknî askan. (Mahmut-Mahmut 1997: 188)

Kosova(Priştine): Ununi elemiş, eleğini asmış. (Hasan 1997: 176)

Türkiye : Ununu elemiş, eleğini asmış. (Aksoy 1988: 1084)

*

Bulgaristan : Vur patlasın, çal oynasın. (Hafız 1990: 75)

Dobruca : Vur patlasın, şal oynasın. (Mahmut-Mahmut 1997: 188)

Kosova (Mamuşa): Vur patlasın, çal oynasın. (Hafız 1985: 40; Hasan 1997: 179)

Türkiye : Vur patlasın, çal oynasın. (Aksoy 1988: 1097; Parlatır 2008: 883)

*

Bulgaristan : Yan yattı, çamura battı. (Hafız 1990: 76)

Kosova (Priştine): Yan yatmak, çamura batmak (Hafız 1985: 41)/Yan yattı, çamura battı. (Hasan 1997: 180)

Türkiye : Yan yattı, çamura battı (demek). (Aksoy 1988: 1107; Parlatır: 2008: 896)

*

Bulgaristan : Yaraya tuz eker. (Hafız 1990: 76)

Dobruca : Caraga tuz sepmek. (Ülküsal 1970: 131)

Kosova (Prizren): Yaraya tuz atmak. (Hafız 1985: 41; Hasan 1997: 181)

Türkiye : Yaraya tuz biber ekmek. (Aksoy 1988: 1108; Parlatır: 2008: 899)

*

Dobruca : Zevkına dalmak. (Mahmut-Mahmut 1997: 188)

Kosova : Zevkine dalmak. (Hafız 1985: 41)

Türkiye : Zevkine varmak. (Parlatır 2008: 957)

C. SADECE BALKANLARDA BİLİLEN DEYİMLER

*

Bulgaristan : Anlayan turp yesin. (Hafız 1990: 52)

Gagauz : Annayan turp isin. (Güngör-Argunşah 2002: 122)

*

Bulgaristan : İyi peynir ama köpek tulumunda. (Hafız 1990: 65)

Gagauz : İslā pēnir köpek tulumunda. (Güngör-Argunşah 2002: 133)

*

Gagauz : Kırk kırık. (Güngör-Argunşah 2002: 135)

Kosova(Mamuşa): Kırk, vırk (Hasan 1997: 151)

*

Bulgaristan : Peynir olsa tarana yapardık; ama ekmek yok. (Hafız 1990: 71)

Gagauz : Pênir olaydı papara yapacaktık; ama o ekmek ta yok (Güngör-Argunşah 2002: 139)

Ç. TÜRKİYE İLE SADECE BİR BALKAN COĞRAFYASINDA BİLİNEN DEYİMLER

*

Batı Trakya : Akli bi karış havada. (Sakaoğlu 1981: 216)

Türkiye : Akli başından bir karış yukarı (yukarıda). (Aksoy 1988: 552)

*

Kosova(Prizren): Armudun sapı, herçezın hesabi. (Hasan 1997: 101)

Türkiye : Armudun sapı, üzümün (kirazın) çöpü var, demek. (Aksoy 1988: 583)

*

Gagauz : Balık kavağa çıktıynan. (Acaroğlu 1986: 34)

Türkiye : Balık kavağa (kurbağa ağaca) çıkınca. (Aksoy 1988: 613)

*

Batı Trakya : Başını balatmak. (Sakaoğlu 1981: 216)

Türkiye : Başını bağlamak. (Aksoy 1988: 623)

*

Gagauz : Bıçak kayrı kemi(ğ)e dayandı (Acaroğlu 1986: 35)

Türkiye : Bıçak kemiğe dayanmak. (Aksoy 1988: 638)

*

Gagauz : Bir kere varmış, bir kere yokmuş./Bir vakit varmış, bir vakit yokmuş. (Acaroğlu 1986: 35)

Türkiye : Bir varmış, bir yokmuş. (Aksoy 1988: 650)

*

Dobruca : Burun cıyırmak. (Mahmut-Mahmut 1997: 185)

Türkiye : Burun kıyırmak. (Aksoy 1988: 667)

*

Gagauz : Divan durmak. (Acaroğlu 1986: 38)

Türkiye : Divan durmak. (Aksoy 1988: 726) / El pençe divan durmak. (Parlatır 2008: 349)

*

Kosova (Prizren): Fitol fitil burnundan çıkarmak. (Hasan 1997: 135)

Türkiye : Fitol fitil burnundan gelmek. (Aksoy 1988: 785)

*

Gagauz : Gelece(ğ)i varsa, görece(ğ)i de var. (Acaroğlu 1986: 40) / Gelecē varsa görecē de olacak. (Güngör-Argunşah 2002: 130)

Türkiye : Geleceği varsa, göreceği de var. (Aksoy 1988: 791)

*

Batı Trakya : Gözden sürmesini almak (Sakaoğlu 1981: 216)

Türkiye : Gözden sürmeyi çekmek (çalmak)/Sürmeyi gözden çekmek) (Aksoy 1988: 809)

*

Kosova(Prizren): İçi yüzli, kırk suratli (Hasan 1997: 144)

Türkiye : İki yüzlü. (Aksoy 1988: 877)

*

Batı Trakya : İfrit olmak (Sakaoğlu 1981: 216)

Türkiye : İfrit olmak (kesilmek). (Aksoy 1988: 873)

*

Makedonya(Koçana): İstanbul'da sari çizmeli Memed ağa. (Eren 1974: 7155; Hasan 1997: 147)

Türkiye : Sarı çizmeli Mehmet Ağa. (Aksoy 1988: 1028)

*

Gagauz : Kepekte pa(h)alı, unda da ucuz. (Acaroğlu 1986: 44)

Türkiye : Yükte hafif, pahada ağır. (Aksoy 1988: 1129)

*

Makedonya (Gostivar): Trup (turp) maşala. (Hasan 1997: 175)

Makedonya(Koçana): Trup gibi. (Eren 1974: 7155)

Türkiye : Turp gibi. (Aksoy 1988: 1078)

*

Dobruca: Üstüne mal etmek. (Mahmut-Mahmut 1997: 188)

Türkiye : Üstüne mal etmek. (Parlatır 2008: 870)

KAYNAKLAR

- ACAROĞLU, M. Türker, (1985), “Bulgaristan Türklerinin Atasözleri ve Deyimleri”, *Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüşler II* (hzl. Feyzi Halıcı), Ankara, s.105-128.
- ACAROĞLU, M. Türker, (1986), “Gagauz Atasözleri ve Deyimleri”, *Türk Folkloru Araştırmaları* 1986/1, Ankara, s.25-54.
- AKSOY, Ömer Asım, (1988), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2*, İstanbul.
- Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II, (1996), (BAAD.) Ankara.
- DEMİR, Nurettin, (2003), “Deyim”, *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, C.2, Ankara.
- ELÇİN, Şükrü, (1981), *Türk Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara.
- EREN, İsmail, (1974, Kasım), “Koçana (Makedonya) Atasözleri ve Deyimleri”, *Türk Folklor Araştırmaları*, S.26 (304), s.7153-7155.
- GÖNEN, Sinan, (2008), “Deyimlere Şekil Açısından Bir Yaklaşım Örneği”, *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi / Edebiyat Dergisi*, S.20, s.207-217.
- GÜNGÖR, Harun - ARGUNŞAH, Mustafa, (2002), *Gagauz Türkleri, Tarih-Dil-Folklor ve Halk Edebiyatı*, Ankara.
- HAFIZ, Nimetullah, (1985), *Kosova Türk Halk Edebiyatı Metinleri*, Priştine.
- HAFIZ, Nimetullah, (1989), *Makedonya Türk Halk Edebiyatı Metinleri*, İstanbul.
- HAFIZ, Nimetullah, (1990), *Bulgaristan Türk Halk Edebiyatı Metinleri I*, Ankara.
- HASAN, Hamdi, (1997), *Makedonya ve Kosova Türklerince Kullanılan Atasözleri ve Deyimler*, Ankara.
- MAHMUT, Enver - MAHMUT, Nedret, (1997), *Dobruca Türk Halk Edebiyatı Metinleri*, Ankara.
- MORİNA, İrfan, (1987), “Mamuşa Atasözleri ve Deyimleri”, *II. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri 7-9 Mayıs 1985 Eskişehir*, Eskişehir, s.235-236.
- PALA, İskender, (2007), *İki Dirhem Bir Çekirdek*, İstanbul.
- PARLATIR, İsmail, (2008), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II*, Ankara.
- SAKAOĞLU, Saim, (1981, Ekim), “Batı Trakya (Rodoplar) Karasu Vadisi’nden Göçen Türklerin Halk Edebiyatı”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.2 (14), s.203-231.
- SAKAOĞLU, Saim – ALPTEKİN, Ali Berat, (2009), *Nasreddin Hoca*, Ankara.

- TAN, Nail, (1980, Aralık), “Nasrettin Hoca Fıkralarından Kaynaklanan Atasözleri ve Deyimlerimiz”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 2 (9), s.171-187.
- UĞUR, Hakan, (1995), Konya-Hadim Folklorundan Örnekler, Konya, (Yayınlanmamış lisans tezi)
- ÜLKÜSAL, Müstecib, (1970), *Dobruca'daki Kırım Türklerinde Atasözleri ve Deyimler*, Ankara.
- ÜLKÜTAŞIR, M. Şâkir, (1949, Ekim), “Derlemeler: Bir Vak'aya veya Fıkraya Dayanan Bazı Halk Tabirleri”, *Türk Folklor Araştırmaları*, S.1 (3), s.35-37.
- ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir, (1966, Aralık), “Derlemeler: Bir Vak'aya ve Fıkraya Dayanan Bazı Halk Tabirleri”, *Türk Folklor Araştırmaları*, 10(209), s.4272-4273.
- YARDIMCI, Mehmet, (1998, Güz), “Makedonya ve Diğer Türk Yurtlarında Söylenen Ortak Atasözleri ve Deyimler”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S.6, s.739-752.